

Marek A. Rostkowski

Biblia Arabica : inkulturacyjna działalność Kościoła w XVII wieku

---

Nurt SVD 51/1 (141), 216-223

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Biblia Arabica.
Inkulturacyjna działalność Kościoła w XVII wieku

Biblia Arabica. Church and inculturation in the 17th century

Marek A. Rostkowski OMI

m.rostkowski@urbaniana.edu

Uniwersytet Urbaniana w Rzymie

Kapłan Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej; ur. 1967 w Grodzisku Wielkopolskim; studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Obrze, na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu i na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie; 2007 doktorat na Wydziale Misjologii Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie; studia bibliotekoznawcze w Scuola di Biblioteconomia della Biblioteca Apostolica Vaticana w Watykanie; od 2000 do 2016 dyrektor Biblioteki Papieskiego Uniwersytetu Urbaniańskiego i Papieskiej Biblioteki Misyjnej w Watykanie; od 2001 redaktor *Bibliographia Missionaria*; wykłady zlecone z misjologii na UKSW w Warszawie i na Wydziale Misjologii Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie.

Historia chrześcijaństwa ukazuje, że od samego początku dzieło Lewangelizacji musiało stawić czoła problemowi spotkania z innymi kulturami i religiami. Na przestrzeni wieków szukano najbardziej efektywnych metod przekazu Ewangelii. Jednym z pierwszych wysiłków w celu pełnego wejścia w kontakt z odbiorcami Dobrej Nowiny było przezwyciężenie bariery języka.

Jan Paweł II w części VI encykliki *Fides et ratio* podjął problem wzajemnego stosunku wiary i kultury:

„Polecenie pozostawione uczniom przez Chrystusa, aby docierali wszędzie «aż po krańce ziemi» (Dz 1,8), przekazując prawdę przez Niego objawioną, bardzo prędko pozwoliło chrześcijańskiej wspólnotie przekonać się o powszechności głoszonego orędzia i zetknąć się z przeszkodami, jakie wynikały z różnic kulturowych. [...] Ewangelia głoszona w różnych kulturach domaga się wiary od tych, którzy ją przyjmują, ale nie przeszkadza im zachować własnej tożsamości kulturowej. Nie prowadzi to do żadnych podziałów, ponieważ cechą wyróżniającą społeczność ochrzczonych jest powszechność, która potrafi przyjąć każdą kulturę, wspomagając rozwój tych jej elementów, które pośrednio prowadzą ją do pełnego wyrażenia się w prawdzie”¹.

Słowa papieża to echo Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, która w rozdziale III podkreśla objawiające się w Piśmie Świętym „przedziwne «zniżenie się» wiecznej Mądrości”, dowód niewysłowionej dobroci Boga i Jego przezornego oraz troskliwego względem naszej natury dostosowania się w mowie:

„Bo słowa Boże, językami ludzkimi wyrażone, upodobniły się do mowy ludzkiej, jak niegdyś Słowo Ojca Przedwiecznego, przyjąwszy słabe ciało ludzkie, upodobniło się do ludzi” (DV, nr 13).

Przepowiadanie musi być przekazywane w języku zrozumiałym dla tego, do kogo jest skierowane, stąd też nie istnieje głoszenie „nieinkulturowane”. Ten proces rozpoczął się w momencie tłumaczenia Biblii z języka hebrajskiego lub greckiego na języki narodów ościennych.

Wiek XVII przyniósł bardzo ważną zmianę w historii misji. 22 czerwca 1622 roku papież Grzegorz XV na mocy konstytucji *Inscrutabili Divinae Providentiae* powołał do życia centralny urząd Kościoła odpowiedzialny za organizację i koordynację działalności misyjnej: Kongregację *de Propaganda Fide* (Rozkrzewiania Wiary). Nowa dykasteria Kurii Rzymskiej otrzymała liczne przywileje, zwłaszcza specjalną jurysdykcję i odpowiednie uposażenie, aby mogła swobodnie rozwijać swą działalność. Kongregacja nie tylko mogła decydować o wysłaniu i odwoływaniu misjonarzy, ale miała również władzę sądowniczą na terenach misyjnych.

¹ Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*, Kraków 1998, nr 70-71.

Kongregacja *de Propaganda Fide* od samego początku duży nacisk kładła na dobre przygotowanie intelektualne misjonarzy. Szczególną rolę miała odgrywać znajomość przez nich języków lokalnych. Nawiązując do decyzji Soboru w Vienne i Pawła V, Kongregacja apelowała do przełożonych generalnych o organizowanie nauczania języków w kolegiach katedr. Na pierwszym miejscu wyznaczała języki orientalne, ponieważ tylko tych, spośród licznych języków lokalnych na terenach misyjnych, można było nauczać w Europie (brak było właściwie przygotowanego personelu). W Indiach karmelici, aby odpowiedzieć na nakaz Kongregacji „studiowania języków w niezmiernych i licznych krajach, gdzie Ewangelia nie została jeszcze przepowiadana przez żaden zakon”², zmuszeni byli do założenia katedry języków w ich kolegium w Goa.

Sekretarz Kongregacji *de Propaganda Fide*, arcybiskup Francesco Ingoli, kładł duży nacisk na konieczność studiowania języków ludów Indii Wschodnich i Zachodnich, zwłaszcza plemion zamieszkujących tereny centralne, oddalonych od wpływu Europejczyków, ponieważ „jeżeli nie zna się języka danego kraju, nie można tam być misjonarzem”³. Kongregacja potrzebowała specjalistów językowych do tłumaczenia i cenzurowania ksiąg. 16 października 1623 roku ogłosiła dekret, który podkreślał ważność i konieczność studiowania języków.

Trzy lata później, w 1626 roku, została utworzona własna drukarnia o nazwie Polyglotta, wydająca książki w językach krajów misyjnych. W bardzo krótkim czasie zaczęto, posługując się czcionkami z 23 alfabetów, publikowanie na potrzeby misji. Ze Stamperia Vaticana i Tipografia Medicea Orientale przejęto czcionki do druku w językach wschodnich. Na początku drukowano głównie książki o tematyce religijnej (teksty Pisma Świętego i katechizmy), podręczniki gramatyki oraz słowniki. Jednym z pierwszych wielkich wyzwań stojących przez drukarnią było przygotowanie tłumaczenia i druku tekstu Biblii w języku arabskim, przeznaczonego dla chrześcijan zamieszkujących tereny opanowane przez muzułmanów⁴. Decyzja została przyjęta przez Kongregację już w 1627 roku, ale przygotowanie tłumaczenia zajęło ponad 20 lat⁵. Redakcją zajęli się Sergio Risio i Filippo Guadagno-

² *Congregazioni Particolari*, vol. 2, f. 428^r.

³ „Ricordi” *al Capitolo Generale degli OFMobs. in 1639. Congregazioni Particolari*, vol. 2, f. 391^r.

⁴ *Biblia Sacra Arabica Sacrae Congregationis de Propaganda Fide iussu edita ad vsum Ecclesiarum orientalium: additis è regione Bibliis latinis vulgatis*, t. 1-3, Romæ 1671.

⁵ W. Henkel, *Die Druckerei der Propaganda Fide. Eine Dokumentation*, München-Paderborn-Wien 1977, s. 18. Por. N. Kowalsky, *Zur Vorgeschichte der arabischen Bibelübersetzung der Propaganda von 1671*, „Neue Zeitschrift für Missionswissen-

li. Druk tekstu jednak został wstrzymany, ponieważ wymagał poprawek z racji pewnej dowolności w tłumaczeniu Wulgaty⁶. Wydanie, gotowe w 1650 roku, zostało przekazane do poprawienia przez Ludovico Marracciego i Abrahamusa Ecchellensisa⁷.

Lodovico Marracci⁸ został w 1645 roku wezwany do Rzymu przez papieża Innocentego X, aby współpracować z komisją uczonych powołanych przez Kongregację Rozkrzewiania Wiary do pracy nad oficjalną wersją tłumaczenia Biblii na język arabski. Praca zajęła kolejne 21 lat, uwieńczone publikacją w 1671 roku 3-tomowej wersji *Biblia Sacra Arabica*⁹.

Wcześniej, w 1645 roku¹⁰, została opublikowana w Paryżu monumentalna wersja trzeciej z kolei edycji *Biblia Polyglota*¹¹ pod

---

schaft", vol. 16, 1960, s. 268-274.

⁶ Wspomina o tym abp Ingoli, sekretarz Kongregacji *de Propaganda Fide*, w swoim wystąpieniu z dnia 15 lutego 1644 roku. Por. W. Henkel, *Die Druckerei...*, dz. cyt., s. 49-50.

⁷ Por. *Hand Press Book* (Bibliothèque Nationale de France), nr FRBC014151158-E; NUC Pre-1956, vol. 53, s. 40.

⁸ Lodovico Marracci urodził się 6 października 1612 roku w Torcigliano di Camaiore blisko Lucci. W wieku 15 lat wstąpił do zakonu Kleryków Regularnych Matki Bożej w Luce. W kolegium rzymskim przy kościele S. Maria In Campitelli studiował, obok filozofii i teologii, również języki grecki, syryjski, chaldejski oraz hebrajski. Wiele czasu poświęcił na naukę języka arabskiego, w którego znajomości stał się uznanym autorytetem. Dopiero na rok przed śmiercią, w 1699 roku, w wieku 88 lat opuścił katedrę arabistyki, rozwojowi której poświęcił swoje życie.

⁹ W 2006 roku została opublikowana monumentalna praca Giovanniego Rizziego, profesora Pisma Świętego na Papieskim Uniwersytecie Urbaniana, *Edizioni della Bibbia nel contesto di Propaganda Fide. Udo studio sulle edizioni della Bibbia presso la Biblioteca della Pontificia Università Urbaniana*. W tomie trzecim V rozdział poświęcony jest przekładowi Pisma Świętego na język arabski (s. 1067-1100).

¹⁰ Prace nad drukiem rozpoczęły się w marcu 1628 roku. Do końca 1629 roku pierwsze cztery tomy zostały zakończone. Część I tomu 5 została zakończona w 1630 roku, tom 6 w 1632 roku, część II tomu 5 w 1633 roku. Tomy 7 i 8 zostały ukończone w 1642 roku i tom 9 - ostatni - w 1645 roku. Philip d' Aquin był odpowiedzialny za tekst w językach hebrajskim i aramejskim, Joannes Morinus za wersję Pentateuchu i Targum w języku samarytańskim, Gabriel Sonita za wersję syryjską i arabską oraz za tłumaczenie łacińskie, Jerome Parent za Pentateuch oraz syryjską i arabską wersję Nowego Testamentu z równoległym tłumaczeniem łacińskim, Joannes Hesronita za arabską wersję Pentateuchu, Goddefridus Hermant za tekst grecki, natomiast Jean Aubert i Jean Tarin byli asystentami redaktora naczelnego, Guya Michela Le Jaya.

¹¹ *Biblia Hebraica, Samaritana, Chaldaica, Graeca, Syriaca, Latina, Arabica : quibus textus originales totius Scripturae Sacrae, quorum pars in editione Complutensi deinde in Antverpiensi ... extat, nunc integri, ex manuscriptis toto ferè orbe quaesitis*

redakcją Guya Michela Le Jaya, Jeana Auberta, Jeana Tarina, Philippe'a d'Aquina i Jeana Morina, zawierająca po raz pierwszy cały tekst Pisma Świętego w języku arabskim. Miała ona jednak ograniczony zasięg wśród wiernych z racji wysokiej ceny, niepraktycznego, dużego formatu, a także złego rozmieszczenia tekstów i wersji językowych¹².

Jak wyżej wspomniano, *Biblia Sacra Arabica* składała się z trzech tomów. Do jej druku użyto papieru pochodzącego ze słynnej manufaktury w Fabriano, wybierając jednak, prawdopodobnie w ramach oszczędności, materiał gorszej jakości, co po latach przejawiało się w ściemnieniu stron¹³. Tom pierwszy zawiera *Wstęp*, osobną erratę błędów w języku łacińskim i arabskim, a także podzielony na dwie kolumny tekst Pięcioksięgu (s. 1-331) i ksiąg historycznych (s. 1-468)¹⁴. We wszystkich trzech tomach kolumna zewnętrzna, nieco szersza, zawiera tekst arabski, kolumna wewnętrzna – tekst łaciński Wulgaty, podzielony na rozdziały, wiersze i sekcje. Na marginesie zewnętrznym kolumny z tekstem łacińskim umieszczono odnośniki do tekstów Nowego Testamentu.

Tom drugi otwiera errata błędów w języku arabskim i łacińskim. Tom ten obejmuje księgi historyczne i dydaktyczne (s. 1-505) oraz

---

exemplaribus, exhibentur... Régnante Ludovico XIV, felici, triumphatore, etc., augustes régis saeculorum immortalis codices, sacras paginas septeno idiornate résonantes... cetero immortalitatis templo appendil, summo perennitatis auctori offerente et consacrante Guidone Michaele Lejay, dut, dicat, vovet.

¹² Układ był bardzo skomplikowany: t. 1 zawierał Pięcioksiąg po hebrajsku, chaldejsku i grecku; t. 2: Księgi Jozuego, Sędziów, Rut, cztery Królewskie, dwie Kronik po hebrajsku, chaldejsku i grecku; t. 3: Księgi Ezdrasza, Nehemiasza, Tobiasza, Judyty, Estery, Hioba, Psalmów, Przysłów po hebrajsku, chaldejsku i grecku; t. 4: księgi Proroków Większych i Mniejszych, Księgi Machabejskie po hebrajsku, chaldejsku i grecku; t. 5 (części I-II): Nowy Testament po syryjsku, grecku i arabsku; t. 6: Pięcioksiąg po syryjsku, arabsku, samarytańsku i łacinie; t. 7: Księgi Jozuego, Sędziów, Rut, cztery Królewskie, dwie Kronik po syryjsku i arabsku; t. 8: Ezdrasza, Nehemiasza, Hioba, Psalmów, Przysłów, Koheleta, Pieśni nad Pieśniami, Mądrości, Mądrości Syracha po syryjsku, arabsku i łacinie; t. 9: Proroków Większych i Mniejszych, Księgi Machabejskie po syryjsku, arabsku i łacinie.

¹³ Por. W. Henkel, *Die Druckerei...*, dz. cyt., s. 87-88.

¹⁴ Pięcioksiąg (*Liber Genesis* – Rodzaju; *Liber Exodus* – Wyjścia; *Liber Leviticus* – Kapłańska; *Liber Numeri* – Liczb; *Liber Deuteronomii* – Powtórzonego Prawa), księgi historyczne (*Liber Iosue* – Jozuego; *Liber Iudicum* – Sędziów; *Liber Ruth* – Rut; *Liber I Samuelis* lub *I Regum* – 1 Samuela; *Liber II Samuelis* lub *II Regum* – 2 Samuela; *Liber I Regum* lub *III Regum* – 1 Królów; *Liber II Regum* lub *IV Regum* – 2 Królów; *Liber I Paralipomenon* – 1 Kronik; *Liber II Paralipomenon* – 2 Kronik). Każdy tom posiada własną paginację (uwaga autora).

prorockie (s. 1-526). Porządek ksiąg jest zgodny z klasycznym kanonem Wulgaty¹⁵. Na ostatniej stronie tomu znajduje się drzeworyt przedstawiający kobietę z koszem na głowie.

Tom trzeci zawiera teksty Nowego Testamentu: Ewangelie (s. 1-208), Dzieje Apostolskie, Listy, Apokalipsę (s. 1-283)¹⁶. Na zakończenie umieszczono indeksy: cytatów ze Starego Testamentu zawartych w Nowym Testamencie, imion własnych oraz nazw geograficznych.

Biblia Sacra Arabica była przeznaczona do użytku przez chrześcijan żyjących na terenach opanowanych przez islam. W *Praefatio ad lectorem* w 1. tomie znajdujemy wyjaśnienie idei tłumaczenia oraz wydania tego dzieła. Wspaniały rozwój wspólnot chrześcijańskich na terenach Bliskiego Wschodu i północnej Afryki został zatrzymany nie tylko przez najazd wyznawców islamu, lecz również przez bezowocne dyskusje i polemiki teologiczne w łonie samych Kościołów, co na długi czas wstrzymało próby przygotowania tłumaczenia¹⁷. Biskupi Kościołów Wschodnich zwrócili się z prośbą do papieża Urbana VIII o zgodę na przygotowanie poprawnego tłumaczenia Pisma Świętego na język

¹⁵ Księgi historyczne (*Liber Esdrae* lub *I Esdrae* – Ezdrasza; *Liber Nehemiae* lub *II Esdrae* – Nehemiasza; *Liber Thobis* – Tobiasza; *Liber Iudith* – Judyty; *Liber Esther* – Estery), księgi dydaktyczne (*Liber Iob* – Hioba; *Liber Psalmorum* – Psalmi; *Liber Proverbiorum* – Przysłów; *Liber Ecclesiastes* – Koheleta; *Canticum Canticorum* – Pieśni nad Pieśniami; *Liber Sapientiae* – Mądrości; *Liber Ecclesiasticus* – Mądrości Syracha (Eklezjastyk); *Liber I Maccabaeorum* – 1 Machabejska; *Liber II Maccabaeorum* – 2 Machabejska), prorockie (*Liber Isaias* – Izajasza; *Liber Ieremiae* – Jeremiasza; *Lamentationes* – Lamentacje; *Liber Baruch* – Barucha; *Prophetia Ezechielis* – Ezechiela; *Prophetia Danielis* – Daniela; *Prophetia Osee* – Ozeasza; *Prophetia Ioel* – Joela; *Prophetia Amos* – Amosa; *Prophetia Abdiae* – Abdiasza; *Prophetia Ionae* – Jonasza; *Prophetia Michaeae* – Micheasza; *Prophetia Nahum* – Nahuma; *Prophetia Habacuc* – Habakuka; *Prophetia Sophoniae* – Sofoniasza; *Prophetia Aggaei* – Aggeusza; *Prophetia Zachariae* – Zachariasza; *Prophetia Malachiae* – Malachiasza).

¹⁶ *Evangelium: secundum Matthaeum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Ioannem; Actus Apostolorum; Epistulae Paulinae: ad Romanos, ad Corinthios I et II, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, ad Thessalonicenses I et II, ad Timotheum I et II, ad Titum, ad Philemonem; Epistulae Aliae: ad Hebraeos, Iacobi, Petri I et Petri II, Ioannis I, II et III, Iudae; Apocalypsis Ioannis Apostoli.*

¹⁷ „Cum autem Sacrorum Bibliorum Editiones pro multitudine nationum ac linguarum multiples fuerint; editio quoque Arabica olim fati celebris, et verbis ac sententiis admodum integra et perfecta habita est, dum christiana religio in Orientalibus oris florebat, necdum haereses ac schismata maximam earum partem occupaverunt. Verbo ubi fides et scientia ibi coepit imminui, editio quoque illa non modicum iacturam passa est ita ut pleraque eius exemplaris perierint, et in paucis quae superfuera, non pauca errata ac defectus involverint; idque ex Scriptorum, doctorumque virorum inopia, gliscent in dies incertia, artiumque bonarum neglectu”.

arabski i jego jak najszybsze wydanie. Do pracy został zaangażowany, jako redaktor wydania, Sergio Risio, maronicki arcybiskup z Damasku, który wraz z F. Guadagnolo miał rozpocząć odpowiednie przygotowania. Papież powołał specjalną komisję złożoną z grupy kardynałów z Kongregacji *de Propaganda Fide*, arcybiskupa Risio, a także licznych teologów, ekspertów-lingwistów i specjalistów od języka arabskiego, syryjskiego, greckiego, hebrajskiego. W 1625 roku rozpoczęli oni prace nad kompletowaniem manuskryptów arabskich Pisma Świętego oraz nad ich porównywaniem ze źródłami hebrajskimi i greckimi. Następnie weryfikowali efekt prac z wersją łacińskiej Wulgaty, szukając jak najbardziej poprawnej formy tłumaczenia. Wersja arabska, pochodząca z oryginałów hebrajskich lub greckich, zachowywała kryterium zgodności zdań, a nie poszczególnych słów. Było to problemem przy ocenie poprawności oraz wierności tłumaczenia: o ile zgodność pomiędzy wersją hebrajską i arabską imion własnych, a także nazw geograficznych była dobra, o tyle nazwy flory i fauny wymagały doprecyzowania. Zaproszenie do współpracy wspomnianego wcześniej Lodovico Maracciego, wybitnego specjalisty arabistyki, przyczyniło się do ukończenia wieloletniej pracy nad redakcją i korektą tekstu Pisma Świętego w języku arabskim. Ukoronowaniem wszystkich tych wysiłków było wydrukowanie w 1671 roku całości Biblii w języku arabskim, przygotowanej tym razem dla szerokiej rzeszy wiernych.

~•~

MAREK A. ROSTKOWSKI OMI

Biblia Arabica.

Inkulturacyjna działalność Kościoła w XVII wieku

Streszczenie

Od dwóch tysięcy lat Kościół nieprzerwanie głosi Ewangelię w setkach języków i dialektów, docierając „aż po krańce ziemi”. Przepowiadanie musi być przekazywane w języku zrozumiałym dla tego, do kogo zostaje skierowane. Skuteczne głoszenie Ewangelii i przesłania chrześcijańskiego zawsze jest „inkulturowane”. *Biblia Sacra Arabica* stanowi przykład tej działalności Kościoła. Przygotowana i wydana przez Kongregację *de Propaganda Fide* była przeznaczona dla chrześcijan żyjących na terenach należących do imperium otomańskiego. W trzech tomach zawarty został kompletny tekst Pisma Świętego według kanonu Soboru Trydenckiego. Wydanie to zawiera tekst łacińskiej Wulgaty i arabskie tłumaczenie.

Słowa kluczowe: *Biblia Sacra Arabica*, inkulturacja, Kongregacja *de Propaganda Fide*, Lodovico Maracci, Wulgata.

MAREK A. ROSTKOWSKI OMI
Biblia Arabica.
Church and inculturation in the 17th century

Abstract

The Church has been spreading the Good News in hundreds of languages and dialects "throughout the whole world." The Gospel must be delivered in the language that is comprehensible to the recipient. Efficient proclamation of the Christian message implies its "inculturation". *Biblia Sacra Arabica*, published by the Congregation for the Evangelisation of Peoples (*Propaganda Fide*), intended for the Christians in the Ottoman Empire, is a good example of this dictum. Its three volumes, compiled in accordance with the canons of the Council of Trent, contains the Latin (Vulgate) and Arabic translations of the entire Scripture.

Keywords: the Vulgate, *Biblia Sacra Arabica*, Congregation for the Evangelisation of Peoples, *Propaganda Fide*, Lodovico Maracci.